

U $\frac{11}{828}$

10.01.07

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Ս. ԱԲԵԴՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ԱՆԻ ՀԱՄԼԵՏԻ

16 – ԲԴ ԴԱՐԻ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՊՈԵԶԻԱՅԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱԳԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ

Ժ.01.07-«Արտասահմանյան գրականություն»
մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի
գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2014

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

պատմական գիտությունների թեկնածու,
պրոֆեսոր ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ
ՎԻԼԵՆԻ

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր ՄԱՏԻՆՅԱՆ ԿԱՐԼԵՆ
ՈՍԿԱՅԵԼԻ

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ ՏՈՆԻԿՅԱՆ ՍՈՆԱ
ԱԼԲԵՐՏԻ

Առաջատար կազմակերպություն՝
ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության
ինստիտուտ

Պաշտպանությունը կայանալու է 2014թ. նոյեմբերի 7-ին, ժամը 14.00—
ին, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող
ԲՈՂ-ի Հայ և արտասահմանյան գրականության 003 մասնագիտական
խորհրդում: Հասցեն՝ Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի 15:

Ատենախոսությունը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2014թ. հոկտեմբերի 6-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ս. Մարգարյան

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսությունը նվիրված է 16-րդ դարի օսմանյան «դիվանի գրականության» ամենահայտնի հեղինակի Բաքիի (1525/26-1600թթ.) ստեղծագործությունների հնարավորինս համակողմանի քննությանը՝ առավելապես թեմատիկ զարգացումների շեշտադրումներով: Ականավոր բանաստեղծի ստեղծագործական տարիներն անցել են օսմանյան սուլթաններ Սուլեյման Առաջինի (1520-1566թթ.), Սելիմ Երկրորդի (1566-1574թթ.), Սուլադ Երրորդի (1574-1595թթ.), Մեհմեդ Երրորդի (1595-1603թթ.) գահակալության տարիներին: Թեև Բաքիի ստեղծագործությունների գեղարվեստական արժեքը բարձր է գնահատվել դեռևս իր ժամանակակիցների կողմից, սակայն բանաստեղծը մշտապես արժանացել է հակասական վերաբերմունքի: Նրա կյանքի ու գրական գործունեության հիմնահարցերը վաղուց ի վեր գտնվում են ոչ միայն թուրք, այլև արտասահմանյան ուսումնասիրողների ուշադրության կենտրոնում: Բանաստեղծի անձի ու գործերի շուրջ ծավալված բանավեճերը որոշակի ընդմիջումներով շարունակվում են մինչև մեր օրերը: Նրա մասին արտահայտած կարծիքներն ի մի բերելիս կարելի է համդիպել իրարամերժ բնորոշումների յուրահատուկ շղթայի, սակայն աներկբա է, որ Բաքին ուրույն ու առաջատար տեղ է զբաղեցնում թուրք գրականության պատմության օսմանյան «դիվանի գրականության» շրջանում:

Աշխատանքում քննության ենթ ենթարկել 16-րդ դարի օսմանյան պոեզիայի առանձնահատկությունները հասարակական, սոցիալական և մշակութային զարգացումների համատեքստում: Անդրադարձել ենք նաև 15-16-րդ դարերի օսմանյան պոեզիայի ժանրային և թեմատիկ յուրահատկություններին:

Բաքիի դիվանը համակողմանիորեն ներկայացնելու համար անդրադարձել ենք հեղինակի կյանքի բեկումնային փուլերին, որոնք, մեր կարծիքով, որոշակիորեն ազդել են նրա ստեղծագործական ուղու վրա:

Ատենախոսության մեջ Բաքիի դիվանի օսմաներեն բնագրից թարգմանել և վերլուծության ենթ ենթարկել մի շարք բանաստեղծություններ:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻՎԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բաքիի դիվանի ուսումնասիրությունը կնպաստի օսմանյան «դիվանի գրականության» զարգացման հիմնական փուլերի վերջնական դասակարգմանը (մասնավորապես 16-րդ դարի ժանրային ու թեմատիկ առանձնահատկությունների վերաբերյալ գնահատականների ճշգրտմանը): Սույն ատենախոսության նյութերն ու եզրակացությունները կարող են նպաստել թուրք գրականության տվյալ ժամանակաշրջանի մասին հայ օսմանագետ-գրականագետների, լեզվաբանների ու պատմաբանների հետագա հետազոտական աշխատանքներին խթան հաղորդելով հայ իրականության մեջ օսմանագիտական դպրոցի կայացմանը:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ատենախոսության նպատակն է Բաքիի դիվանի քննությանը ցույց տալ ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանի օսմանյան պոեզիայի զարգացման առանձնահատկություններն ու նրա ստեղծագործությունների վերլուծությամբ համալրել թուրքական մշակույթի մասնավորապես օսմանյան գրականության մասին գիտելիքների պաշարը հայ արևելագիտության ոլորտում:

Այդ նպատակով մասնավորվել են հետևյալ խնդիրները.

1. գնահատել 16-րդ դարի Օսմանյան կայսրության նվաճողական քաղաքականության ազդեցությունը գրական միջավայրի վրա.
2. պարզաբանել Օսմանյան կայսրության հզորության զագաթնակետի ժամանակաշրջանում նոր գաղափարների ու մոտեցումների արտացոլման մոդուսը պոեզիայում.
3. ցույց տալ ժանրային գերակայությունները և դրանց ձևավորման պատճառները.
4. ներկայացնել Բաքիի կյանքի ստեղծագործական ուղու վրա ազդեցություն գործած առանձին դրվագներ, արժևորել նրա դերը օսմանյան մշակույթի (մասնավորապես գրականության) պատմության մեջ որպես բանաստեղծ ու պետական գործիչ.
5. վերլուծել Բաքիի դիվանին բնորոշ թեմատիկայի զարգացման առանձնահատկությունները (արևելյան գրականության այլ նշանավոր դեմքերի՝ Օմար Խայամի, Ֆուզուլիի ստեղծագործությունների հետ զուգահեռների անցկացմամբ):

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Սույն ատենախոսությունը հայ իրականության մեջ 16-րդ դարի օսմանյան պոեզիայի և, մասնավորապես Բաքիի դիվանին նվիրված առաջին ուսումնասիրությունն է: Առաջին անգամ շրջանառության մեջ է դրվում Երևանի Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի արաբատառ ձեռագրերի հավաքածուում պահվող H^{op} 321 ձեռագիրը: Ուսումնասիրության համար շահեկան է եղել Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի ձեռագրատան, Արևելյան ձեռագրերի ինստիտուտում, Ստամբուլ «Սուլեյմանիե» ձեռագրատանը պահվող Բաքիի ձեռագիր-դիվանների ուսումնասիրությունը, որը հնարավոր է դարձել մեր գործուղումների ընթացքում: Ատենախոսության շարադրամբում տեղ գտած Բաքիի բանաստեղծությունների բնագրից թարգմանությունն ու մեկնաբանությունը հենք են ձևավորում օսմանյան գրականության ամենանշանավոր հեղինակներից մեկի «Դիվանի» մանրամասն ծանոթագրված առաջին հայերեն հրատարակության համար:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԵՑՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԵՆՔԸ

Ատենախոսությունը գրված է գրականության պատմության արդի մեթոդների և տեսական սկզբունքների կիրառության հիման վրա:

Առաջնորդվել ենք համաժամանակյա և տարժամանակյա տիպաբանական մեթոդների համադրման սկզբունքներով՝ փորձելով վեր հանել ուսումնասիրվող նյութի պատճառահետևանքային կապերը, խորքային առնչությունները: Այս մեթոդների կիրառման շնորհիվ ատենախոսության մեջ արծարծված մասնակի խնդիրները ձեռք են բերում ընդհանրական և համակարգային բնույթ:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության մեջ արծարծված հիմնական խնդիրները, կարևոր դրույթներն ու եզրակացությունները լուսաբանվել են ՀՀ տարբեր պարբերականներում և ժողովածուներում: Աշխատանքի առանձին դրույթներ կարող են օգտակար լինել բարձրագույն կրթական հաստատություններում թուրքական գրականության պատմության դասավանդման և հայ իրականության մեջ առաջին անգամ ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի թյուրքագիտության ամբիոնում ստեղծվող «Թուրք գրականության բուհական դասագրքի» համապատասխան հատորի, ինչպես նաև «Օսմաներեն» դասագրքի կազմման աշխատանքների համար: Ատենախոսության թեման նաև համահունչ է ԵՊՀ Հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի Հայ-օսմանական առնչությունների բաժնի հետազոտական ծրագրին:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՉԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության թեման հաստատվել է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի գիտական խորհրդում: Աշխատանքը քննարկվել և հրապարակային պաշտպանության է երաշխավորվել ԵՊՀ թյուրքագիտության ամբիոնի ընդլայնված միստում: Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլվել են հեղինակի հրատարակած գիտական հոդվածներում, ինչպես նաև միջազգային գիտաժողովում: Աղբյուրագիտական (տեքստաբանական) բնույթի որոշ հարցեր քննարկվել են նաև ռուս և թուրք օսմանագետ - դասախոսների հետ ատենախոսի Սանկտ Պետերբուրգ և Թուրքիա կատարած գործուղումների շրջանակներում:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ

Ատենախոսության ժամանակագրական սահմանների ընտրությունը հիմնավորվում է 15-րդ դարի երկրորդ կեսի և հատկապես 16-րդ դարի ընթացքում օսմանյան «դիվանի գրականության» թեմատիկ ու ժանրային կայացմամբ, դարաշրջանի պոեզիայի առանձնահատկությունները վառ դրսևորվել են 16-րդ դարի կեսին հենց Բաքիի դիվանում ամփոփված բանաստեղծություններում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԱՌՈՏ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Սկզբնաղբյուրներ. Ատենախոսությունը գրվել է օսմաներեն ձեռագրերի, հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, թուրքերեն ուսումնասիրությունների վերլուծության հիման վրա: Բաքիի ստեղծագործական ժառանգության ուսումնասիրության համար հիմնական աղբյուր են ծառայել նրա դիվանի ձեռագիր օրինակները, որոնք պահվում են Երևանի Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանում՝ հ^ո 321¹, Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի ձեռագրատանը՝ Ms.0879², Սանկտ Պետերբուրգի Արևելյան ձեռագրերի ինստիտուտում՝ B.1205³, Լեյդենի համալսարանի գրադարանում՝ Or. 22.950⁴, ինչպես նաև Ստամբուլի Սուլեյմանիեի հին ձեռագրերի գրապահոցում՝ հ^ո 7073⁵: 2010թ. Սանկտ Պետերբուրգի Արևելյան ձեռագրերի ինստիտուտ կատարած գիտական գործուղման ժամանակ ուսումնասիրել ենք այդ ինստիտուտում պահվող հ^ո 1205 և Ms.0879 ձեռագրերը: 2013 թ. Ստամբուլ կատարած նմանատիպ գործուղման ընթացքում քննել ենք հին ձեռագրերի գրապահոցում պահվող հ^ո 7073 ձեռագիր դիվանը, որը մեր ուսումնասիրած ձեռագրերից ամենահինն է:

Հարցի պատմության տեսակետից հիշարժան են կենսագրական հուշագրությունները՝ թեզերները (թեզերները), որոնցում Բաքիի ստեղծագործական ժառանգությունը բացառիկ բարձր է գնահատվել կենսագիրների կողմից (թեզերների ամբողջական ցանկը ներկայացված է ատենախոսության 27-28 էջերում):

Ուսումնասիրություններ. Ատենախոսության մեջ օգտագործվել են թուրքերեն, հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, իտալերեն, գերմաներեն մենագրություններ ու հոդվածներ, որոնցում քննվում են օսմանյան պոեզիայի թեմատիկ, ժանրային առանձնահատկությունները, Բաքիի կյանքն ու գրական գործունեությանը, ինչպես նաև Օսմանյան կայսրության հասարակական ու բաղադրական գործընթացներին առնչվող գիտական այլ հրապարակումներ:

Արևմտյան հետազոտողների առաջին աշխատություններից է 1825 թ. Վիենայում լույս տեսած ավստրիացի հռչակավոր արևելագետ Ջ. Ֆոն Համների «Բաքիի դիվանի» գերմաներեն թարգմանությունը՝ որոշ կրճատումներով ու ծանոթագրություններով⁶: Այն Բաքիի դիվանի առաջին թարգմանությունն է եվրոպական լեզվով: Կարևոր են նաև Բաքիի դիվանի

վերաբերյալ չեխ արևելագետներ Ռ. Դվորժակի⁷ և Յան Ռիպկայի⁸ ուսումնասիրությունները: Ռ. Դվորժակը մանրամասնել է Բաքիի գրական կյանքը, իսկ գրքի երկրորդ մասում ձեռագրերի հիման վրա ներկայացրել է օսմաներեն բնագիրը՝ հավելելով իմաստատարբերակիչ նշաններ, ծանոթագրություններ ու բառերի տարրնթերցման ձևեր: Յան Ռիպկայի մենագրությունում արտացոլված են Բաքիի կյանքն ու գրական գործունեությունը, քննարկված են Բաքիի գրական հայացքները, նրա երկերի թեմատիկ և ժանրային առանձնահատկությունները:

Բաքիի դիվանի, ինչպես նաև օսմանյան պոեզիայի տվյալ ժամանակաշրջանի մասին ուշագրավ է անգլիացի արևելագետ Է. Գիբբի «Օսմանյան պոեզիայի պատմություն» վեցհատորյակը, որի 3-րդ հատորն ամբողջությամբ նվիրված է 1453-1600 թթ. օսմանյան «դիվանի գրականության» թեմատիկ և ժանրային առանձնահատկություններին ու տվյալ ժամանակաշրջանի բանաստեղծներին: Է. Գիբբը Բաքիին միանշանակ համարում է Սուլեյմանի ժամանակաշրջանի վերջին ամենամեծ բանաստեղծը⁹: Հեղինակն անգլերեն թարգմանությամբ ներկայացրել է Բաքիի ստեղծագործություններից որոշ հատվածներ և, դրանցում տեղ գտած փաստերն ու գնահատականները համադրելով, փորձել է առավել ամբողջական ներկայացնել Բաքիի գրական դիմանկարը: Արժեքավոր են օսմանյան գրականության պատմության ուսումնասիրության վերաբերյալ Չ. Ուելսի¹⁰, Ջ. Ռեդհաուզի¹¹, Ա. Բոմբաչի¹², Վ. Էնդրյուսի¹³ և այլոց ուսումնասիրությունները:

Վ. Էնդրյուսի և թուրք գրականագետ Ս. Քալփաբլըի 2005 թ. հրատարակած մենագրությունում լուսաբանվում է նաև 16-րդ դարի օսմանյան պոեզիայում սիրեցյալի, սիրահարի թեմատիկան, աղերսներ են անցկացվում վաղ եվրոպական մշակույթի հետ¹⁴:

⁷Dvořák R., *Baki's Diwan, Ghazalijât, Buchhandlung und Druckerei*, vormals Leiden, 1908 /1911.

⁸Rypka J., *Bâqî Als Ghazaldichter*, V Praze, 1926.

⁹Gibb E., *A History of Ottoman Poetry*, Volume III, London, 1904.

¹⁰Wells Ch., *The Literature of the Turks, A Turkish Chrestomathy*, London, 1891.

¹¹Redhouse J., *On the History, System, And Varieties of Turkish Poetry*, London, 1878.

¹²Bombaci A., *Storia de la Letteratura Turca, dall'antico impero di Mongolia all'odierna Turchia*, Milano, 1956.

¹³Andrews W., *An Itroduction to Ottoman Poetry*, Minneapolis & Chicago, 1976, 312 p., նույնի, Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, (Çeviren Tansel Güney), I.Baskı, İstanbul, 2000, "Suppressed Renaissance: Q: When is a Renaissance not a Renaissance? A: When it is the Ottoman Renaissance!" Other Renaissances, Palgrave/Macmillan, 2006.

¹⁴Andrews W., Kalpaklı M., *The Age of Beloveds. Love and the Beloved in Early Modern Ottoman and European Culture and Society*, Durham and London, 2005.

¹*Divan-ı Bâkî* (321), 1607 թ., թերթերի քանակը 125:

²*Divan-ı Bâkî* (Ms 0879), 178? թ., թերթերի քանակը 100:

³*Divan-ı Bâkî* (B.1205), 18-րդ դար, թերթերի քանակը 142:

⁴*Divan-ı Bâkî* (Or. 22.950), 17-րդ դար ?:

⁵*Divan-ı Bâkî* (7073), 17-րդ դար, ձեռագրի թերթերի քանակը՝ 115:

⁶Hammer v. J., *Baki's, des größten türkischen Lyrikers, Diwan*, Wien, 1825.

Նշենք, որ 16-րդ դարի Օսմանյան կայսրության մշակույթի, օսմանյան դիվանի գրականության զարգացման գաղափարական, քեմատիկ և ժանրային խնդիրների վերաբերյալ բազմաթիվ ուսումնասիրություններ են լույս տեսել նախկին խորհրդային Միությունում, թուրքիայում: Օսմանյան «դիվանի գրականության» վերաբերյալ ուսումնասիրություններում Բաքիին են անդրադարձել ռուս արևելագետներ Ա. Կրիմսկին¹⁵, Վ. Սմիրնովը¹⁶, Ա. Սամոյլովիչը¹⁷, Վ. Գարբուզովան¹⁸, Ի. Բորովինան¹⁹, Ե. Ա. Մաշտակովան²⁰, Ռ. Մ. Մոլլովը²¹ և ուրիշներ: Միջնադարյան արևելյան պոեզիայի տարբեր հիմնահարցեր լուսաբանվել են նաև Ա. Կոզմոյանի²² և Ալ. Սաֆարյանի²³ աշխատանքներում:

Թուրք գրականագետներից Ս. Ն. Էրգունն առաջինն է Բաքիի ամբողջական դիվանը ներկայացնում թուրքերեն տառադարձումով²⁴: Բաքիի պոեզիային է նվիրված թուրք գրականագետ Ի. Ջ. Էյուբօղլուի «Արևելքի և Արևմուտքի մեծ վարպետները. Բաքի» ընդգրկուն մենագ-

րությունը, որտեղ մանրամասնորեն ներկայացված են Բաքիի կյանքն ու գրական գործունեությունը, բավական համակողմանի քննվում են նրա գրականագիտական հայացքները (մասնավորապես տաղաչափության հարցերը), հատուկ ուշադրության են արժանացել քեմատիկ առանձնահատկությունները, ինչպես նաև ներկայացված են Բաքիի դիվանում ամփոփված առանձին քասիդների և գազելների թարգմանություններ²⁵: Բաքիի դիվանը հրատարակվել է նաև լատինատառ թուրքերեն տառադարձմամբ՝ ժամանակակից թուրք գրականագետ Ս. Զյուլուկի աշխատասիրությամբ²⁶: Բաքիի կյանքի ու ստեղծագործության ուսումնասիրության տեսակետից առանձնանում են գրականագետներ Ջ. Քուլերթի «Երեք մեծերը Դիվանի պոեզիայում - 2. Բաքի»²⁷, Մ. Ն. Դոդանի «Բաքի» 1998 թ.²⁸, Դ. Իփեթթենի «Բաքին. Կյանքը, կենսագործությունը, ստեղծագործությունները»²⁹, Մ. Չավուշօղլուի «Բաքին և դիվանից օրինակներ»³⁰ աշխատանքները: Ատենախոսության համար փաստական հարուստ նյութ են պարունակում նաև թուրք գրականագետներ Մ. Ֆ. Զյուրյուլուի³¹, Մ. Բրուսալիի³², Ա. Դ. Թանիրնարի³³, Ա. Ս. Լևենդի³⁴, Շ. Սուլեյմանի³⁵ Ա. Թարլանի³⁶, Շ. Քուլերթի³⁷, Ն. Բանարլի³⁸, Ֆ. Թիմուրթաշի³⁹, Մ. Բահրամանի⁴⁰, Օ. Գյոքայի⁴¹, Օ. Օքայի⁴², Ի. Փալայի⁴³, Ա. Մերմե-րի⁴⁴, Ջ. Զուրնազի⁴⁵ և այլոց հրապարակումները:

¹⁵Крымский А., История Турции и ее Литературы, Томъ I., Труды по Востоковедению, Москва, 1916.

¹⁶Смирнов В., *Очеркъ Исторіи Турецкой Литературы*, СПб. 1891., նույնի, *Кучибей Гѣмюрджинскій и другіе писатели XVII века, О причинахъ упадка Турши*, С.-Петербургъ, 1873.

¹⁷Самойлович А., *Литература турецких народов*, Литература Востока, Сборник статей, Выпуск Первый, Петербург, 1919, стр. 34-49.

¹⁸Гарбузова В., *Поэты средневековой Турши*, Учебное пособие, Ленинград, 1963.

¹⁹Боролина И., *Из старой турецкой поэзии*, Москва, 1978, стр. 111-171, Боролина И., Никитина В., и др., *Литература Востока в средние века*, 2-ой т., Москва, 1970, Боролина И., Никитина В. և ուրիշներ, *О некоторых общих проблемах возрождения в литературах Востока*, Теоретические проблемы Восточных литератур, Сборник статей, Москва, 1969, стр. 377-392.

²⁰Маштакова Е., *Из истории сатиры и юмора в турецкой литературе (XIV- XVII веках)*, Москва, 1972.

²¹Моллов Р., *О некоторых ренессансных тенденциях в турецкой литературе*, Теоретические проблемы восточных литератур, Сборник статей, Москва, 1969, стр. 100-107.

²²Կոզմոյան Ա., *Պարսից պոեզիայի ընտրանի*, Երևան, 2004, 128 էջ, տես նաև նույնի *Հայոց և պարսից միջնադարյան քնարերգության համեմատական պոետիկան*, Երևան, 1997թ., ինչպես նաև *Սարգարտաշար: (Ռոբայաթ)*, Երևան, 1990:

²³Սաֆարյան Ալ., Զիյա Գյոքալփը և «Թյուրքականության հիմունքները», Երևան, 2012, էջ 97-100, Գրիգոր Նարեկացու ու սուֆի բանաստեղծների ստեղծագործություններում ավանդական պատկերների «աղապատացման» մասին, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», Երևան, 1993, թիվ 2, էջ 103-113:

²⁴Ergun N., *Baki Divanı, Hayatı şiirleri*, Cilt 1, İstanbul, 1935.

²⁵Eyuboğlu İ., *Doğunun ve Batının büyük ustaları. Bâkî*, İstanbul, 1972.

²⁶Küçük S., *Bâkî Divanı*, Ankara, 1994.

²⁷Kudret C., *Divan şiirinde üç büyükler* 2 Baki, 4. Basım, İstanbul, 1985.

²⁸Doğan M., *Bâkî*, İstanbul, 1998.

²⁹İpekten H., *Bâkî. Hayatı, sanatı eserleri*, 7. Baskı, Ankara, 2008.

³⁰Çavuşoğlu M., *Bâkî ve Divanından Örnekler*, İstanbul, 2001.

³¹Köprülü F., *Eski Şairlerimiz. Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 1934, ինչպես նաև նույնի *Edebiyat Araştırmaları N 2*, 2. Baskı, Ankara, 2004, *Edebiyat Araştırmaları I*, 4. Baskı, Ankara, 2009, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1986.

³²Bursalı M., *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, 2. Cild, İstanbul, 1972.

³³Tanpınar A., *Fuzulî ve Bâkî*, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1969, s. 152-156.

³⁴Levend A., *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, նույնի, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve remizler mazmunlar ve mefhumlar)*, 4. Basım, İstanbul, 1984.

³⁵Şehabeddin S., *Tarih-i Edebiyat-i Osmaniye*, İstanbul, 1328.

³⁶Tarlan A., *Divan Edebiyatında Muamma*, İstanbul, 1936.

³⁷Kutlu Ş., *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 1983.

³⁸Banarlı N., *Resimli Türk Edebiyatı*, cilt 1., İstanbul, 2004, s. 578-597.

³⁹Timurtaş F., *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981.

⁴⁰Kahraman M., *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, İstanbul, 1996.

⁴¹Gökay Or., *"Şâir Baki Gençliğinde Saraç Çıraklığı Yaptı mı?"*, Journal of Turkish Studies, Volume III, Cambridge, 1979, s. 125-133.

ԱՏԵՆԱԽՈՍՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից՝ համապատասխան ենթագլուխներով, եզրակացություններից և օգտագործված աղբյուրների ու գրականության ցանկից:

Ներածության մեջ հիմնավորվում է ատենախոսության թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են աշխատանքի հիմնական նպատակները, գիտական նորույթը, կիրառական նշանակությունը, ինչպես նաև օգտագործված ձեռագրերի, աղբյուրների և գրականության տեսությունը:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

15-16-րդ դարերի Օսմանյան Պոեմնի ճիշտագրական և լեզվաբանական վերանայումը և լեզվաբանական վերանայումը

Առաջին գլուխը բաղկացած է երկու ենթագլխից. առաջին ենթագլխում՝ «**Պատմական և գրական զարգացումներն օսմանյան «վերածնունդի» դարաշրջանում**», համառոտ վերլուծվում է Օսմանյան կայսրության քաղաքական ու մշակութային համայնապատկերը, ներկայացվում են թուրք, արևմտյան և խորհրդային գրականագետների կողմից 16-րդ դարը օսմանյան գրականության «Ոսկե դար» ու «Վերածնունդ» բնութագրող ավանդական տեսակետները: 16-րդ դարի օսմանյան գրական գործընթացները պայմանավորված էին Օսմանյան կայսրության համար պատմականորեն վճռական մի ժամանակաշրջանի սրընթաց իրադարձություններով: Սուլթանների նվաճումները, հպատակ տարբեր ժողովուրդների դաժան շահագործման արդյունքում ձեռք բերված նյութական ահռելի ռեսուրսները յուրօրինակ «հենք» էին ձևավորում օսմանյան պոետների ստեղծագործություններում սուլթանների մեծարման ու վարչակարգի անօրինակ փառաբանման համար: Այս շրջանում օսմանյան գրականությունը գտնվում էր նոր ձևի և բովանդակության փոփոխության մեջ: Թուրք գրողները ընդօրինակում էին արաբապարսկական գրական ժանրերը, մեթոդները, թեմատիկան հաճախ «աղապատացնելով» օսմանյան միջավայրին:

⁴²Okay O., *Bâkinin Kanunî Mersiyesine Dair*, Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi, Ankara, 1983, s. 235-240.

⁴³Pala İ., *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1992.

⁴⁴Mermer A., Eflatun M., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, 6. Baskı Ankara, 2010.

⁴⁵Kurnaz C., *Eski Edebiyatın İçinde. Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, 2011.

15-16-րդ դարերում օսմանյան պոեզիան շարունակում էր գտնվել միջնադարյան պարսկական սուֆիական գրականության ազդեցության տակ: Սուֆիական պոետիկայի ոչ սուֆի հեղինակների վրա ազդեցությունը դիպուկ բնութագրել է պրոֆ. Ա. Կոզմոյանը. «Աշխարհիկ գրականությունը շարունակում էր իր բնականոն ընթացքը, սակայն սուֆիզմի ազդեցությունն այնքան մեծ էր, որ հաճախ այն հեղինակները, որոնք սուֆի չէին և չէին կիսում այդ գաղափարները, երբեմն տուրք էին տալիս այդ շատ մոդայիկ այլաբանական կաղապարներին և ոճին»⁴⁶:

16-րդ դարում օսմանյան մշակույթի՝ մասնավորապես գրականության վերաբերյալ դիտարկումները երբեմն իրարամերձ են, սակայն միանշանակ կարելի է փաստել, որ այսպես կոչված «Արևելյան Վերածնունդի» միտումներն Օսմանյան կայսրությունում անհնար էլ նույնական կամ համարժեք չէին եվրոպական Ռեներանսին: Օսմանյան գրականությունը զարգանալու էր՝ նոր շունչ հաղորդելով արաբապարսկական գրականության նորմերին ու կաղապարներին, որոնք որդեգրել էր ի սկզբանե:

Երկրորդ ենթագլխում՝ «**15-16-րդ դարերի օսմանյան պոեզիայի թեմատիկ և ժանրային հիմնական առանձնահատկությունները**», ներկայացված են տվյալ ժամանակաշրջանի բանաստեղծներն ու ժանրային և թեմատիկ գերակայությունները: Օսմանյան գրականության դասական շրջանն ընդունված է համարել սուլթան Սելիմ Առաջինից մինչև Սեհմեդ Երրորդն ընկած ժամանակահատվածը, որն էլ դարձավ ոչ միայն օսմանյան քաղաքական կյանքի, այլ նաև գրականության «ոսկե շրջան»: Սուլթան Սելիմ Առաջինի հորդորով Թավրիզից սուլթանական արքունիք բերված բանաստեղծներին հանձնարարվում է գրել սուլթանի հաղթանակների մասին, և կարելի է ասել, հենց այդ ժամանակաշրջանից սկսած սուլթանական պալատը, մեծ վեզիրների առանձնատները, ինչպես նաև քաղաքի նշանավոր «դուքքանները» վերածվեցին գրական մշակութային կենտրոնների: 15-րդ դարի երկրորդ կեսից օսմանյան պոեզիայում լայն շրջանառություն է ստանում դեռևս մեծն Յաֆեզի ստեղծագործության մեջ փայլատակած «ոհնդի»⁴⁷ թեման, որը հետագայում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում թուրքական պոեզիայում: Քաղաքային կյանքի զարգացման հետ մեկտեղ առաջանում է «դեմոկրատական հոսանքը», որն էլ իր հերթին բերում է այդ շրջանի գրական ստեղծագործությունների բովանդակային փոփոխության, թեպետ դեռ երկար ժամանակ արդիական էին ներբողական բնույթի ստեղծագործությունները: Ինչպես ավանդաբար ընգծում են թուրք գրականագետները, «16-րդ դարը օսմանյան դիվանի գրականության մեջ քափողի, մեսնեվիի ու գազելի ծաղկուն ժամանա-

⁴⁶ Կոզմոյան Ա., Պարսից պոեզիայի ընտրանի, էջ 13:

⁴⁷Ռինդը օսմանյան պոեզիայում խորհրդանշում է ազատ, թափառական, գինետների, խնջույքների մասնակից խեղճին: Ռինդ էին կոչվում նաև սուֆիզմի այն հետևորդները, ովքեր արհամարհում էին կեղծ բարեպաշտությունն ու ավելորդ ծիսականությունը:

կաշրջանն է»⁴⁸։ 16-րդ դարում մեսնկիով սկսեցին գրվել քաղաքների ճարտարապետական կառույցները՝ գովաբանող շեհրենգիզները, արքայազների, թագաժառանգների թլպատման, սուլթանների տիկնանց ծննդաբերության, ամուսնության տոնակատարության վերաբերյալ սուրմամենները, պատմական, կրոնական ստեղծագործություններ մուամմաներ և թարիհներ. այս ստեղծագործությունները, բնականաբար, հեղեղված էին արաբապարսկական փոխառություններով⁴⁹։ Այս շրջանում զարգացում են ստանում նաև նազիդեն, բանաստեղծական «թաքիդը», ջավաբը, թազմինը⁵⁰։ 16-րդ դարի օսմանյան պոեզիայի գլխավոր ժանրերից էր թեզքերեն⁵¹։ Օսմանյան բանաստեղծները վարպետորեն սեփականացնում էին արաբապարսկական բանաստեղծական կաղապարածները. բնօրինակի և «հաջողված» կրկնօրինակման միջև տարբերությունն անշնար պիտի լիներ⁵²։ Օսմանյան պոեզիա էին ներթափանցում բազմիմաստ օտար բառեր, որոնք շատ հաճախ բարդացնում էին ընթերցողի կողմից պոետի արտահայտած մտքի ընկալումը, իսկ թուրքական բառապաշարը նեղանում էր շատ թուրք հեղինակների երկերում ներկայանալով գեթ օժանդակ բայերով։ Ի հայտ է գալիս անակրեոնյան ոճը, որը գովերգում էր սերն ու գինին՝ լի կրոնական սահմանափակման դեմ հեզմանքով։ Այս նոր գաղափարներն ու տրամադրությունները խոսում են ֆեոդալական դասակարգի, հատկապես քաղաքային մտավորականության շրջանում նոր աշխարհիկ գիտակցության մասին⁵³։ Քնարերգուն, շարունակելով ժողովրդական երգերի ավանդությունը, սկսում է խոսել առաջին դեմքով՝ իր տանջանքներն, ապրումներն ուղղակի կամ այլաբանորեն ուղղորդելով սիրեցյալին։ Նա նկարագրում է երկրային մարդու զգացմունքները, անդրադառնում բնությանը։ Այս շրջանում առաջին անգամ օսմանյան բանաստեղծների գագելներում ու թասիդներում գովերգվում են Ստամբուլն ու թուրքերենի ստամբուլյան բարբառը։

⁴⁸ İpekten H., İsen M., նշվ. աշխ., էջ 185։

⁴⁹ Pala İ., Divan Edebiyatı, İstanbul, 1992, s. 99-100.

⁵⁰ Կոզմոյան Ա., Հայոց և Պարսից միջնադարյան քննարկության համեմատական պոետիկան, էջ 147-150։

⁵¹ Levend A., Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1984, s. 251-352.

⁵² Köprülü F., Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, s. 132.

⁵³ Моллов Р., О некоторых ренессансных тенденциях в турецкой литературе, Теоретические проблемы восточных литератур, Сборник статей, Москва, 1969, стр. 104.

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱՔԻԻ ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ՍՏԵԼՃԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՈՒՂՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՓՈԽԵՐՆ ՈՒ ԱՌԱՋՆԱԴԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում՝ «*Բաքիի կյանքն ու գործունեությունը*», ներկայացվում են Բաքիի կենսագրության այն դրվագները, որոնք էականորեն ազդել են նրա գրական գործունեության վրա։ Բաքին ծնվել է Ստամբուլում՝ Մեհմեդ անունով աղքատ մի *մուեզինի* ընտանիքում։ Թուրք գրականագետ Օրհան Շաիք Գյոքչայը, մեջբերելով Աթայիի՝ (1583-1635 թթ.) Բաքիի կենսագրական մանրամասները, նշում է, որ վերջինս մզկիթում աշխատել է որպես սերաջ մզկիթներում ծրագների խնամող, այնուհետև սովորել մեդրեսեում։ Դեռևս վաղ տարիքից Բաքին սկսում է ստեղծագործել և մեծ հետաքրքրություն է ցուցաբերում արաբական ու պարսկական գրականության հանդեպ։ Բաքին այն եզակի բանաստեղծներից էր, ում հաջողվեց իրար հաջորդող սուլթանների օրոք պահպանել իր դիրքը թե՛ որպես բանաստեղծ, թե՛ պաշտոնյա (*քադի և քադիասկեր*), թեպետ նրան էլ չհաջողվեց խուսափել արքունի խարդավանքներից։ Այս ենթագլխում ներկայացվում են նաև թեզքերներում տեղ գտած Բաքիին տրված գնահատականները։

Այս գլխի երկրորդ՝ «*Բաքիի ստեղծագործությունների ընդհանուր բնութագիրը*» ենթագլուխը նվիրված է Բաքիի դիվանի բանաստեղծությունների (մասնավորապես ժանրային ու լեզվաորձական առանձնահատկությունների) քննությանը։ Բաքիի դիվանն առաջին անգամ գրի է առնվել Սուլթան Սուլեյմանի հրամանով հետազայում լրացվելով նոր թասիդներով ու գագելներով։ Բաքիի դիվանի շատ օրինակներ սկսվում են սուլթան Սուլեյմանին ծոնված թասիդով. «/Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsmân/Zeyn olmış idi şu'lelenüp şem'-i

*ahterân*⁵⁴—*Գիշեր ժամանակ աստղերի մոմը բոցավառվելով՝ երկնքի պալատի զմբեթը զարդարվել է./Աստղերի բազմության ներքո լուսնի ջահը վառվելով՝ երկնականարում Հարդագողի ծանապարհը լուսավորվել է...»։ Բաքիի պոեզիայում ակնհայտ է պարսից բանաստեղծների ազդեցությունը, թեպետ հետագայում գրված թասիդներում, գագելներում բյուրեղանում է բանաստեղծի յուրօրինակ ոճը։ Բաքիի դիվանի քսանյոթ թասիդներից չորսը ծոնվել են Սուլթան Սուլեյման Բանունհին, մեկը՝ Սելիմ Երկրորդին, երեքը՝ Մուրադ Երրորդին, ինը՝ Մեհմեդ Երրորդին։ Մնացածը բաշխված են հետևյալ կերպ. երկուսը նվիրված են Մեհմեդ Ալի փաշային, մեկական թասիդներ՝ Քուբադ Փաշային, Էրուսուղ էֆենդիի որդուն, Դամասկոսի Քադի Մեհմեդ Չելեբիին ու Ֆերիդուն բեյին։ Բաքիի դիվանը բաղկացած է վեց հարյուր տասնինը գագելից, ինչպես նաև տեղ են գտել տասնինը *քըթա*, չորս *նազմ*, մեկ *թարիհ* և երեսուներ *բեյթ*։ Բաքին ստեղծագործել է նաև պարսկերեն (ուր գագել, երեք թահմիս, երեք*

⁵⁴ Ձեռ. հ^Պ B1205, էջ 1աբ։

մեսնի, երեք մաթլա⁵⁵: Երկրորդ ենթագլխում բնուն ենք նաև Բաքիի հայտնի թերթիթեղերից մեկը, որը նվիրված է Սուլթան Սուլեյմանին: Կառուցվածքային տեսանկյունից ներքողը բաղկացած է ութ բեյթ պարունակող ութ բենդից: Առաջին հատվածում գերակայում են իրանական փոխառությունները անգամ հանգեցնելով շփոթության⁵⁶: Ներքողի առաջին վեց բենդում Բաքին վառ գույներով պատկերում է կյանքը, անդրադառնում երիտասարդությանն ու ծերությանը, այնուհետև՝ սգուն սուլթանի մահը: Նախաբանում Բաքին կոչ է անում չտրվել փառքի մոլուցքին. «Ey pây- bend-i dāmgeh-i kayd -nām u neng/ Tâ -key hevâ-yi meşgale-i dehr-i bî-direng⁵⁷ - «է՛յ փառքի թակարդին զամված, /Անմեկնելի աշխարհի գործերով զբաղվելու կիրքը որքա՞ն է տևելու»: Սուլթան Սուլեյմանի մահը Բաքիին հիշեցնում է կյանքի մայրամուտի մասին, երիտասարդությունը հիշեցնում է զարնան կակաչը, որը տարիների ընթացքում թոշնում է, իսկ մարդու կյանքը նման է գինով լի գավաթի, որի վերջին կաթիլը հողն է կլանում. «An ol güni ki âhir olup nevbahâr -i ömr/Berg-i hazâna dönse gerek rûy-i lâle-reng-*ճիշի՜ր կյանքիդ զարնան կակաչ դեմքդ, /Եվ մտքումդ պահիր, որ ի վերջո այն աշնան տերևի պես կդառնա*»: Բաքիի պոեզիայում տեղ չեն գտել Աստծուն, Մուհամմեդին նվիրված կրոնական բանաստեղծություններ (*մունաշաաթներ, թեվհիդներ*), որն առաջին հայացքից խոսում է նրա աշխարհիկ, ազատախոս թեմաներին ավելի մոտ լինելու մասին, բայց և այնպես, նա էլ չէր կարող հաղթահարել սուֆիական կարծրատիպերը: Բաքին առաջինն էր, ով կարևորում էր թուրքերենը արուզի կանոններին համապատասխանեցնելու անհրաժեշտությունը: Բաքիի դիվանից շատ տողեր կենցաղում օգտագործվում էին որպես սասցվածքներ ու դարձվածներ: Բաքին կատարելության է հասել պոեզիայի «տեխնիկայի» բնագավառում⁵⁸, որոշ բեյթեր արտահայտում են հինգից վեց իմաստ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆԻ ԹԵՄԱՏԻԿ ԴԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Առաջին ենթագլխում՝ «*խրախճանքների, վայելքների թեմատիկան*», ներկայացվում են «ռինդանե գագելի» վարպետ Բաքիի խրախճանքներին, կյանքը վայելելու կոչերին նվիրված գործերը. ռինդ-բանաստեղծն իր պոեզիայում կարևորում էր աշխարհիկ վայելքներն ու խոսում կյանքի անցողիկության մասին: Բաքիի պոեզիայի ուրախ, անհոգ զվարճություններով ու խնջույքներով լի տեսարանները մեծապես տար-

բերվում էին Ֆուզուլիի տանջանքով ու տառապանքով լի պատկերներից: Վերջինիս հերոսը վշտաբեկ է ու ընդվզող, իսկ Բաքիինը՝ մասնակից է գինարուքներին՝ անտեսելով կյանքի դժվարությունները: Պրոֆ. Ս. Ֆ. Քյոփրյուլուն ընդգծում է Բաքիի մտացածին աշխարհի տարբերությունը Ֆուզուլիի, Շեյխ Գալիբի պատկերներից⁵⁹: Երիտասարդության տարիներին Բաքին սիրել է մասնակցել Ստամբուլի գինետներում տեղի ունեցող խրախճանքներին, որոնց մասին մանրամասները տեղ են գտնում նրա «Էպիկուրյան» գագելներում: Բաքիի պոեզիայում խրախճանքների պարտադիր մասնակիցը մատուցվում էր (*sâkı*). Նա հաճախ ասոցացվում էր սիրեցյալի կերպարի հետ: Բաքին մատուցվելիս նմանեցնում էր ալ շուրթերով վարդի կամ կակաչի, գինետումը համեմատում էր վարդաստանի և Քաաբայի, իսկ գինու գավաթից թափվող հեղուկը՝ Ջենգեմի⁶⁰ ջրերի հետ: Նաև մատուցվելիս անընդմեջ խնդրում էր վարդի թերթիկ հիշեցնող գավաթը մոտեցնել իր շուրթերին՝ պարզելով անմոռանալի հաճույք: Ամեն փաշայի և Յայալիի տողերում գինետումը նմանեցվում էր վարդաստանի, իսկ մատուցվել՝ այգեպանի. «Bezmi-i mey bir gülsitândur anda sâkı bâğ-bân»⁶¹, Բաքին էլ գրում է. «Sâkıya kalmaz imiş çünki bu sohbət bâkı/ Mey-i gül -gün içelim bâde-i cennet bâkı»⁶² - *Ստամբուլի հետ այս զրույցը կարծես անվերջ է, / Եվեք վարդագույն գինին ըմպե՛ք, դրախտի գինին անմահ է*»:

Բաքիի դիվանում ի հայտ է գալիս նաև ոգևորության ու հիասթափության մի շրթայական ալիք. ստեղծագործական կյանքի վաղ շրջանում իշխող անհոգության զգացումը հետագայում տեղի է տալիս:

Սուլթան Սուլեյմանին նվիրված էլեգիայում ի հայտ է գալիս Բաքիի ծայրահեղ կրոնական անհանդուրժողականությունը, նա հպարտությամբ է խոսում եկեղեցիները մզկիթների վերածելու մասին. «Alduñ hezâr bütkeđeyi mescid eyledüñ/Nâkûs yirlerinde okutduñ ezânları»⁶³. - *Չազարավոր եկեղեցիներ մզկիթի վերածեցիր, / Չանգակատանն էլ ազան հնչեցրեցիր*: 1526 թ., երբ Սուլեյմանն արգելում է գինու ներմուծումը, Բաքին արտահայտում է իր վրդովմունքը. «Reh-i mey-hâneyi kat itdi tığ-i kahri sultânun/Su gibi arasin kesdi Sitanbül u Kalâtânun/ Miyân-ı âb-u âtes oldu cây-ı kesti sahba/ Batırdı yetürdü rûzgâr âyîn-i aysın bezm-i rindânın.../Hilâl âsâ fûrûzân oldu bahr-i nîlgün üzre/ Şafektan dem urur âb-ı şerâb âlûdu deryânın»⁶⁴. - *Սուլթանի կործանիչ թուրը վերջ դրեց գինետան ծամփաներին, / Չուր կտրեց Ստամբուլն ու Գալաթան, / Գինին ջուր ու կրակ դարձավ, վերջացավ / Քամին խորտակեց, ոչնչացրեց ռինդերի կերուխումի գինին, / Կապուտակ ծովի վրա լուսինը զարդի պես փայլատակեց, / Իսկ*

⁵⁵ Köprülü F., նշվ. աշխ., էջ 482:

⁵⁶ Levend A., նշվ. աշխ., էջ 619:

⁵⁷ MS. O.879, Divân-ı Bâkî, էջ 20ա:

⁵⁸ Гарбузова B., նշվ. աշխ., էջ 145:

⁵⁹ Köprülü F., նշվ. աշխ., էջ 477:

⁶⁰ Սեքբայում Քաաբայի մոտ գտնվող սուրբ ջրհորի անվանումը:

⁶¹ Andrews W., Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı, s.197.

⁶² Ergun N., Bakî. Hayatı ve şiirleri, s. 198.

⁶³ Չեռ. MS. O.879, 20բ:

⁶⁴ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 312:

այգարացին էլ ծովի մեջ ջրախառն գինին ծփաց»։ Բաքին երգիծանքով է անդրադառնում կեղծ բարեպաշտներին՝ հրավիրելով մասնակցելու ամնո-ռանալի խնջույքներին։ Բաքին գովերգում է հասարակ մարդու աշխատասիրությունը, երբեմն հանդես գալիս «ազատամիտ կոչերով»⁶⁵։ Ինչպես ընդգծում է թուրք գրականագետ Ի. Էյուբօղլուն. «Բաքին «աշխարհիկ մարդ» է, ում բանաստեղծությունները բխում են կենսակերպից»։

Այս գլխի երկրորդ ենթագլխում՝ «*Բնության թեմատիկան*», ներկայացնում ենք Բաքիի դիվանում ամփոփված տարվա եղանակների, ծառ ու ծաղկի նկարագրությունները։ «Դիվանի» բանաստեղծները փորձում էին մի կողմից համեմատություններով և փոխաբերություններով հարուստ նորանոր պատկերներ ստեղծել, իսկ մյուս կողմից շարունակում էին կիրառել կարծրացած արտահայտություններ՝ փոխելով բառերի հերթագայությունը⁶⁶։ Բաքին բնությունը պատկերելու համար չէր օգտագործում տարատեսակ կաղապարներ, այլ յուրաքանչյուր տողում փորձում էր կենդանացնել ստանդուլյան գարունն ու ամառը, աշունն ու ձմեռը՝ համեմտելով դրանք բազում համեմատություններով ու մակդիրներով։ Բաքին իր բանաստեղծություններից մեկում արժևորում է բնության նկարագրության մեջ իր ուրույն ու կատարյալ ոճը. «*Reis-i bahr-ı nazm-ı oldun bugün âlemde ey Bâkî/Gazel demek senin tab-ı dürr-efşânında kalmıştır*⁶⁷ -էյ, Բաքի, այսօր դարձար պոեզիայի ծովի տիրակալը./Գազել կոչվածն էլ քո գեղեցիկ նկարագրված բնության մեջ մնաց»։ Գարունը բանաստեղծի համար վերածվում էր սուլթանի հաղթանակների, խնջույքի և անհոգ զվարճությունների մի շրջանի։ Աշունն թեմատիկայով բանաստեղծություններում նա պատկերում էր թշնամու անողորությունը, անդրադառնում կյանքի անիմաստությանը։ Բաքին առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում նաև ծաղիկներին։ Հայտնի են նրա «Հակինթ» քափոցը, «Վարդ», «Կակաչ», «Մեխակ» ռեդիֆներով գազելները⁶⁸։ Բաքին նմանեցնում է ծառերը և՛ սուլթանի պահապան զորքին, և՛ սիրեցյալի հասակին ու հեզությամբ։ Բաքին իր ժամանակակիցներից առաջինն էր, ով համեմատությունների համակարգ է ներգրավում մեխակը, ինչպես նշում է Բ. Այվազօղլուն, «16-րդ դարում մեխակը Բաքիի շնորհիվ կակաչի հետ միաժամանակ նույն գահին բազմեց»⁶⁹։ Բաքին իր «Մեխակ» ռեդիֆով գազելում պատկերում է ինքնամոփոփ, անկախ մի բույս, և այն համեմատում արքայների՝ գլխաբաց, ոտաբոբիկ թափառող դերվիշների հետ. «*Geh şise gehi köhne-sif'al ile kilur 'ayş / Bâkî-ves olup 'işrete meyyâl karanfül*-երբեմն շամփուրով, երբեմն էլ կավե ամանով/ Բաքիի պես զվարճանում ու խնջույքն էր փառաբանում մեխակը»։ Բաքին ծառերն ու ծաղիկները համեմատում է նաև գինու գավի,

արյան, սիրեցյալի ամոթխածության ու չքնադության հետ։

«*Հիու թեմատիկան*» վերնագրված երրորդ ենթագլխում ամբողջությամբ նվիրված է թյուրքական բանահյուսությունում ու պոեզիայում արժեհամակարգային մակարդակով բացառիկ կարևորվող կենդանու ձիու պատկերմանը Բաքիի դիվանում, որտեղ «ռաիշիներ» գրեթե չեն հանդիպում։ Սուլթաններին նվիրված քասիդներում Բաքին մեծ հպարտությամբ է նկարագրում սուլթանների ձիերը, որոնք ողջ արշավանքի ընթացքում ուղեկցում են տիրակալին և վերջինիս հաղթանակների մասնակիցը դառնում. «*Yügrük atun kılıcun keskin didüm/ Gâh tigin geh semendin gösterür-Ասացի, որ հզոր են նրա և՛ շորորավարգ ձին, և՛ թուրը/ Նա մեկ թուրն է ի ցույց դնում, մեկ՝ ձին*»։ Բաքին գովաբանում էր նաև սեփական ձին՝ այն համեմատելով իր արվեստի հետ. «*Benim bu arsada kim rahş-ı tabi deprendicek/Vücûd-i hasm ola pââmâl olursa Rüstem Zâl...- Այս ասպարեզում, ով իմ հզոր ձին սասանի/Ըմբոստացած էությունս նրան ոտնատակ կանի/Եթե անգամ Ռուստան Ջալը լինի...*»։ Պալատական խարդավանքներից հոգնած բանաստեղծը կարծես բողոքում է իր թուլությունից. «*Olmaz ey Bâkî-i bîdil ser-i ada pââmâl/Yine sen tab-ı semendine süvar olmayıcak*⁷⁰...-Յեյ, վախկոտ Բաքի, քանի դեռ չի ջախջախվել թշնամին/Չես դառնա կրկին հեծյալը ձիու՝ անսամն ու վայրի...»։ Բաքիի դիվանում ձիու անվանումները հաճախ այլաբանական են. առասպելաբանական հատկանիշներով օժտված այս կենդանիները հաճախ են ներկայանում իբրև «բախտի անիվը» շրջող էակներ։ Ձիու գեղեցկությունն ու ուժը նա համեմատում է վեհապետի հզորության կամ իր բանաստեղծական վարպետության հետ։

Չորրորդ՝ «*Սիրո թեմատիկան*» ենթագլխում քննել ենք Բաքիի քնարերգության մեջ հոգևոր սիրո բացառիկության, սիրո օբյեկտի անհասանելիության և հասանելիության թեմաները, սիրեցյալի պատկերի նորովի «ադապտացման» հիմնահարցը։ Բաքիի գովերգած գեղեցկուհու արտաքին հատկանիշները երբեմն բացահայտվում և արժևորվում են հիպերբոլիկ արտահայտություններում, սիրեցյալի աչքերը համեմատվում է նուշի, նարգիզի, արեգակի, հոնքերը՝ կամարի, արաբական այբուբենի «ռա» (ر) տառի հետ, գովերգվում են «հոգին ու սիրտն այրող» խալերն ու այտի փոսիկները. «*Dil-i Baki nice âbâd olur kim/Yıkar ol gamze-i fettan yakar ruh-Բաքիի սիրտն ինչո՞ւ ես այրում./ Այն խաբուսիկ փոսիկը հոգիս է այրում*»։ Հաճախ գովերգվում է պատռոնական սերը, սիրեցյալը վերացական է ու պոետ-սիրահարին անհասանելի, սիրային մոտիվներն ունեն երբեմն վերացարկված-աստվածային, երբեմն իրական-կոնկրետ իմաստ։ Բաքին երբեմն գրելով Արաբիչ - Աստոն մարդու հանդեպ ունեցած սիրո մասին, քննադատում է աշխարհիկ վայելքները կարևորողներին. «*Her kim ki meyl ider zen-i dünyâya/Bâkıyâ merdâneler içinde anı sanma er geçer-Յուրաքանչյուրի համար, ով տարվի հողեղեն կնոջով./ Բաքի, մի՛ կարծիր,*

⁶⁵ Маштакова Е., նշվ. աշխ., էջ 105:

⁶⁶ Levend S., նշվ. աշխ., էջ 567:

⁶⁷ Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 14:

⁶⁸ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 62-66, 254, 156-157, 251:

⁶⁹ Ayzavoghlu B., Güller Kitabı, İstanbul, 2004, s. 35.

⁷⁰ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 251, 385, 50, 224:

ջախելությունն էլ շուտ կանցնի»։ Բանաստեղծը տենչում է գրկել հրեշտակի դեմքով սիրելիին, նրա հետ անցկացնել զիշեր, պատրաստ է մոխրանալ անհաս սիրուց։ «*H'âbda almış idüm bûs-ı leb-i cânânı/ Cân dimâğında dahi şimdi o lezzet bâkî*»-երազում քո շուրթերից համբույր առաւ, / Քիմքիս վրա, սակայն, հիմա համն առավել ուժգին է, Բաքի», «*Vaslı nigâre irüp olmadı ber-murâd ol/ Agla gözüm yan ey dil Bâkî-i nâ-murâde*⁷¹ Գեղեցիկ օրիորդին չկարողացա մոտենալ, մուրազիս չհասա, / Բաքիի աչքերը լցվեցին, սիրտը վառվեց անմուրազ»։ Բաքին, շեղվելով անպատասխան սիրո կարծրատիպային արտահայտչամիջոցներից, գրելով փոխադարձ սիրո մասին, նոր ուղի է հարթում օսմանյան քնարերգության մեջ։ «*Güzeller mihri-bân olmaz dimek yañlışdur ey Bâkî/ Olur va'llâhi bi'llâhi hemân yalvarı*⁷² *görsünler*⁷³»-*է՛յ Բաքի սխալ է ասել, որ գեղեցկուհիները չեն արձագանքում, / Երդվում են կընդունեն, եթե սիրահարը շատ աղաչի*»։ Բաքիի սիրային քնարերգությունը, որտեղ սերը կարող է լինել և պատռնական, և երկրային, լի է զուգադրումներով, այլաբանություններով, դարձվածներով, բառախաղերով, դիվանում հաճախ պարզորոշ է երկրային իրական կնոջ պատկերը, ակնհայտ է սիրեցյալի անհասանելիության կաղապարը հաղթահարելու միտումը։

Ատենախոսության վերջում ընդհանրացվում է աշխատանքը, ներկայացվում են հետևյալ հիմնական *եզրակացությունները*։

1. Օսմանյան արքունական պոեզիայի «Ոսկե դարը» համընկնում է կայսրության ռազմաքաղաքական առավելագույն հզորության Սելիմ Ահեդի և Սուլեյման Առաջինի տիրապետության ժամանակաշրջանին։ Օսմանյան սուլթանների արքունի բանաստեղծներին հովանավորելը սկիզբ է դնում ներքողական (պանեգերիստական) բնույթի ստեղծագործությունների ի հայտ գալուն։ 15-16-րդ դարերը միջնադարյան պարսկական ու սուֆիական գրականության ազդեցության տակ գտնվող օսմանյան պոեզիայի անցումային դարաշրջանն են։ 16-րդ դարի առաջին կեսից արքունի գրականությունը ձեռք է բերում նոր դիմագիծ՝ վերափոխվելով օսմանյան ուրույն գրականության։ Գրական ասպարեզ են գալիս սուֆիզմին չհարող, սակայն սուֆիական այլաբանական կաղապարներին և ոճին հավատարիմ բանաստեղծներ։
2. 16-րդ դարի քնարերգուն, շարունակելով թուրքական ժողովրդական երգերի ավանդույթը, առաջին դեմքով է խոսում իր ապրումների մասին, ուղղակի կամ այլաբանորեն դիմելով սիրեց-

⁷¹ Նույն տեղում, էջ 87, 101, 304, 285։

⁷² *Yalvar* բառը կարելի է թարգմանել և՛ աղաչանք, և՛ հնդկական դրամական միավոր։

⁷³ *Küçük S.*, նշվ. աշխ., էջ 97։

յալին, նկարագրում է երկրային մարդու զգացմունքները և անդրադառնում բնությանը։ Առաջին անգամ օսմանյան բանաստեղծների ստեղծագործություններում (*զազելներ, քասիդներ*) նկարագրվում ու զովերգվում է Ստամբուլը՝ ժամանակի արքայա-նիստը։ Գրական ստեղծագործությունների բովանդակության մեծ փոփոխությունները սկզբնավորում են թուրքական գրականագիտության մեջ «դեմոկրատական» անվանումը ստացած մի հոսանքը, որն ավելի հստակ ձևակերպում ստացավ ավելի ուշ 17-րդ դարում։ Օսմանյան պոեզիայում գերակայող էին քասիդի, մեանևիի, գազելի, ռուբայիի ժանրերը։ Մեծածավալ քասիդներն ունեին հստակ հանգավորում, ներքողական, երբեմն էլ երգիծական բովանդակություն։ Առաջին անգամ գրվում են թեգքիրներ, որոնք անփոփ տեղեկություններ էին հաղորդում դարաշրջանի բանաստեղծների կյանքի և գործունեության վերաբերյալ։

3. Բաքին որպես աշխարհիկ և իրականում միաստիկական գաղափարախոսությունից հեռու բանաստեղծ, անդրադառնում էր կյանքի անցողիկության, վայելքների, խնջույքների, բնության գեղեցկության գովերգման թեմատիկաներին։ Նա, սկզբնական շրջանում ստեղծագործելով արաբապարսկական փոխառություններով գերհագեցած բարդ օսմաներենով, հետագայում փորձեր է կատարում պարզեցնել իր պոեզիայի լեզուն և մույնիսկ անցում կատարել ժողովրդախոսակցական պարզ թուրքերենի՝ ուրույն դեր խաղալով թուրքերենի պատմության մեջ։ Պաշտպանելով պոեզիան նաև հասարակ ժողովրդին հասանելի դարձնելու սկզբունքը՝ Բաքին ձգտում է իր ստեղծագործություններում ներառված ժողովրդախոսակցական բառերն ու արտահայտությունները համապատասխանեցնել արուզի տաղաչափությանը։
4. Բաքին, լինելով օսմանյան պոեզիայում գազելի ժանրի (*շիմրանե գազելի*) ճանաչված վարպետը, դուրս է գալիս քարացած պատկերային համակարգից։ Նրան բնորոշ է հոգեկան վերելքների ու վայրէջքների հերթադալությունը. նրա հերոսը լավատեսության և հոռետեսության ուրույն համակեցության կրող է։
5. Բնությունը նկարագրելիս Բաքին բույսերը հաճախ համադրում ու համեմատում է գինու գալի, արյան, սիրեցյալի չքնաղ ամոթխածության հետ, իսկ բնության զարթոնքի ու զարման գեղեցկության վառ պատկերները փորձում է կապել օսմանյան սուլթանների տարած հաղթանակների ավետիսին ու դրանց հաջորդած արքունական խնջույքներին։
6. Բաքիի ստեղծագործություններում կարևորվում է ձիու կերպարը տարատեսակ անվանումներով, այլաբանությունների ու համեմատությունների առատությամբ. ձիու գեղեցկությունն ու ուժը նա համեմատում է մեկ սուլթանների հզորության, մեկ էլ սեփական բանաստեղծական վարպետության հետ։

7. Բաքիի ստեղծագործություններում նույնիսկ սուրբգրային-դուրանական մեջբերումները կրոնագիտական ծիրում չեն և ծառայում են աշխարհիկ սիրո փառաբանմանը: Բաքիի պոեզիայում սերը կարող է լինել և՛ պլատոնական, և՛ երկրային: Աստվածային բարձրության հասցված և երկիմաստության քողով ծածկված սիրեցյալը շարունակում է անհասանելի լինել երբեմն իրեն աշուղական պոեզիայի կանոնի հետևորդ ներկայացնող Բաքիին, ում դիվանում հաճախ պարզորոշ գծագրվում է նաև իրական-երկրային կնոջ պատկերը: Բաքին փորձել է հաղթահարել սիրեցյալի անհասանելիության սուֆիական կաղապարը և առաջ բաշել այն միտքը, որ շատ ձգտելու և երազելու դեպքում անհնարինը կարելի է իրական դարձնել, անհասանելին՝ հասանելի, ինչը նորարարություն էր օսմանյան պոեզիայում:
8. Բաքիի պոեզիայի առանձնահատկությունները ամբողջության մեջ կարելի է դիտարկել որպես թուրքական գրականագիտության մեջ առանձին «դպրոց», որի ազդեցությունը շոշափելիորեն երևում է հետագա դարերի բանաստեղծների ստեղծագործություններում:

Ատենախոսության թեմայով հրատարակված աշխատանքները

1. 16-րդ դարի թուրք բանաստեղծ Բաքիի դիվանի լեզվի որոշ առանձնահատկությունների շուրջ, *Իրան – նաև*, Երևան, 2010-2011 թ. 42-53, էջ 90-93:
2. Բաքիի ստեղծագործությունների ուսումնասիրության պատմությունից, *Orientalia*, Երևան, 2011, Պրակ 12, էջ 47-55:
3. Ձիու թեմատիկան Բաքիի դիվանում, *Կանթեղ*, Երևան, 2012, 4/53, էջ 40-45, (համահեղինակ Լ. Խաչատրյան):
4. XVI դարի օսմանյան պոեզիայի որոշ առանձնահատկությունների շուրջ, *Արևելագիտության հարցեր*, Երևան, 2012, թ. VII, էջ 323-333:
5. Բաքիի Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Հին ծեռագրերի ինստիտուտի Մատենադարանում պահվող N 321 ծեռագիրը, *Լրաբեր հասարակական գիտությունների*, ՀՀ ԳԱԱ, Երևան, 2012, 2-3 (634-635), էջ 442-446, (համահեղինակներ Գ. Վ. Մելիքյան, Ալ. Վ. Սաֆարյան):
6. Բաքիի դիվանի թեմատիկ առանձնահատկությունների շուրջ, *Orientalia*, Երևան, 2013, Պրակ 14, էջ 38-45:

ՏԱՐԳՏՅԱՆ ԱՆԻ ԳԱՄԼԵՏՈՎՆԱ

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОСМАНСКОЙ ПОЭЗИИ 16-ГО ВЕКА

В ДИВАНЕ БАКЫ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07 – “Зарубежная литература”.

Защита состоится 7-го ноября 2014г. в 14.00 часов на заседании специализированного совета 003 Армянской и зарубежной литературы, действующего в Институте литературы имени М. Абегамяна НАН РА
Адрес: г. Ереван, ул. Г. Лусаворич, 15

РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена всестороннему исследованию дивана одного из известнейших авторов османской поэзии 16-го века Баки (1525/26-1600гг.). Творческая деятельность знаменитого поэта совпала с правлением нескольких султанов: Сулеймана Первого (1520-1566гг.), Селима Второго (1566-1574гг.), Мурада Третьего (1574-1595гг.), Мехмеда Третьего (1595-1603гг.). В данной работе исследованы и проанализированы особенности османской поэзии 15-16-го веков в контексте общественного и культурного развития. Для полноценного восприятия дивана Баки представлены факты биографии, повлиявшие на литературное творчество поэта.

В творчестве Баки явно просматривается влияние персидских авторов, но в дальнейшем выявляется своеобразный стиль поэта. Баки придавал исключительное значение стихосложению: он использовал метрику аруза на османско-турецком языке, достигнув высочайшей поэтической техники. Многочисленные фразы из дивана Баки стали пословицами и поговорками.

В рамках диссертации впервые изучена рукопись № 321 из арабографической коллекции Института древних рукописей — Матенадарана. В работе впервые переведены с османского оригинала на армянский стихотворения из дивана Баки.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении подчеркивается актуальность темы, представлены цели, задачи, научная новизна, практическая значимость диссертации и обзор источников.

Первая глава “Главные особенности османской поэзии 15-16-го веков в контексте общественно-политических развитий” включает краткий обзор политической и культурной жизни Османской империи. Огромные материальные ресурсы, приобретенные захватнической политикой султанов,

сформировали в творчестве османских поэтов своеобразную “основу” для восхваления султанов и административно-управленческой системы страны.

Османская литература должна была развиваться, адаптируя арабо-персидские нормы и стереотипы к турецкой действительности.

В работе приводятся общепринятые мнения как советских и западных, так и турецких ученых, которые описывают 16-ый век как “Ренессанс” или “Золотой век” османской поэзии. Оценки османской культуры, в частности, литературы иногда противоречивы, но можно утверждать, что тенденции так называемого “Восточного Ренессанса” совершенно не соответствуют эпохе Возрождения.

В диссертации рассмотрено также творчество других писателей изучаемого периода и проанализированы его жанровые и тематические приоритеты. Современники Баки часто пишут о своих духовных терзаниях, напрямую или аллегорически обращаясь к возлюбленной и описывают чувства земного человека, придавая большое значение красоте природы. В этот период в *касыдах* и *газелях* восхваляются также Стамбул и стамбульский говор.

Во второй главе, озаглавленной “Жизнь, основные этапы и особенности творческого пути Баки”, рассматриваются важные биографические факты, повлиявшие на литературное творчество поэта, а также представлены и проанализированы средневековые *тезкере*, в которых содержатся оценки творчества Баки. Несмотря на то, что его творчество было высоко оценено современниками, отношение к поэту было противоречивым. Он принадлежит к тем редким поэтам, которым удалось сохранить свое положение и как поэта, и как сановника (*кади*, *казнаскер*), хотя ему и не удалось избежать дворцовых интриг.

Диван Баки впервые был написан по приказу султана Сулеймана, позже дополнен *касыдами* и *газелями*. Некоторые варианты дивана начинались *касыдами*, посвященными султану. Специально рассмотрена одна из известнейших элегий, которая структурально состоит из восьми *бендов*, включающих по восемь бейтов каждый. В первых шести *бендах* Баки размышляет о жизни, о молодости и старости, а после оплакивает смерть султана.

В конце раздела рассмотрены стихотворения из дивана Баки по жанровым, языковым и стилистическим особенностям. Нужно отметить, что только ему удалось, не ломая традиционного содержания стихов, еще более усовершенствовать их форму (последователи Баки — турецкие придворные поэты — свои произведения загромождали сложными эпитетами, метафорами и сравнениями).

Третья глава “Основные тематические направления дивана Баки” сконцентрирована на четырех тематических направлениях, каждое из которых отражено в соответствующих параграфах. Первая часть этой главы посвящена тематике пиршеств и удовольствий. Здесь изучены “*газели риндани*” мастера, где поэт восхваляет земные блаженства, подчеркивая мимолетность и суетность жизни. Во второй части проанализировано восприятие поэтом времен года и природы. В изображении природы Баки не использовал традиционные шаблоны

для изображения природы, а пытался оживить стамбульскую весну и лето, осень и зиму в каждой строке, используя многочисленные сравнения и эпитеты. Третья часть полностью посвящена образу скакуна, который занимает исключительное место в системе ценностей тюркского фольклора и поэзии. В *касыдах*, посвященных султанам, Баки с восторгом описывает коней — верных спутников, воинов.

Далее рассмотрена исключительность духовной любви, а также проблема нового модуса портрета возлюбленной. Баки часто использует гиперболу для передачи образа ее внешней красоты. Описывая отношения влюбленного и возлюбленной, он сравнивает их с султаном и слугой, с больным и врачом и т. д.. Недостижимая возлюбленная иногда уступает свое место земной женщине: любовные мотивы выражают то абстрагированно-божественный, то конкретный смысл. Баки также пытается сломать стереотипы: недостижимая возлюбленная перевоплощается в вольнодумную женщину.

В заключении приведены основные выводы данного исследования.

ANI HAMLET SARGSYAN

THE PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF OTTOMAN POETRY IN BAKI'S DIVAN IN THE 16TH CENTURY

The Dissertation to obtain the Candidate of Philological Sciences with the specialty of 10.01.07 chipper – “Foreign Literature”. The public defense of the dissertation will take place on November 7, 2014 at 14:00 in specialized Council 003 of “Armenian and Foreign Literature” at the Institute for Literature of National Academy of Sciences after M. Abeghyan NAS RA. Address: 15, Grigor Lusavorich Street, Yerevan

SUMMARY

The dissertation is devoted to comprehensive analysis of Divan of Baki (1525/26-1600) — a renowned author of Ottoman literature of the 16th century. The famous poet was contemporary with several sultans — Suleyman Magnificent (1520-1566), Selim the Second (1566-1574), Murad the Third (1574-1595), Mehmed the Third (1595-1603). In the presented work the main features of Ottoman poetry of the 15-16th century are examined and analysed in the context of social and cultural development. For a thorough perception of Baki's Divan, the

most crucial points of his life, which have affected much on the literary activity of the author, are presented in the dissertation.

In works of Baki the influence of Persian authors is conspicuous, but henceforth a specific manner of the poet is traced. Baki gave a unique importance to versification: he used the metrics of *aruz* in Ottoman-Turkish language, obtaining the supreme poetical technics. Many phrases from Baki's Divan have been used as proverbs and phraseological units.

In the frame of dissertation the manuscript № 321 from the collection of Arabic-graphical manuscripts at the Institute of Ancient Manuscripts – Matenadaran, has been studied for the first time. There are also a number of poems translated and interpreted from Ottoman into Armenian.

The dissertation consists of the introduction, three chapters, the conclusion and the list of used references.

In the introduction the urgency, the purpose, the tasks, scientific novelty, the practical importance of the dissertation are presented and the detailed theory of references are presented.

Chapter one, entitled "The main peculiarities of Ottoman literature of the 15-16th century in the context of social, political developments", consists of an overview of the political and cultural situation in the Ottoman Empire. In the result of annexationist policy of the sultans a distinctive "basis" was created for praising the sultans and administrative system of the empire.

The Ottoman literature would develop, giving a new wind to the rules and stereotypes of the Arabic-Persian literature. The Turkish poets had been adopting borrowing the Arabic-Persian themes, genres and methods often adapting them to the Ottoman environment.

The following subchapter also comprehends the traditional views of Soviet, Western and Turkish scholars who describe the 16th century as the "Golden Age" or "Renaissance" for Ottoman poetry. The appraisal of the Ottoman culture, in particular, literature is sometimes contradictory, nevertheless, it must be mentioned that the tendencies of so-called "Oriental Renaissance" absolutely do not correspond with the one's of the Epoch of Renaissance.

This subchapter studies genre and thematic priorities and other poets of the period as well. The contemporary poets often write about their sufferings and worries directly or allegorically turning to the beloved person, also describe the feelings of a human, giving an utmost importance to the beauty of the nature. At the same period Istanbul and it's dialect are being praised in *kasides* and *gazels*.

The second chapter, entitled "Life, the main periods and peculiarities of the creative work of Baki", includes the most crucial biographical data which have much affected the literary activity of the author. Several Medieval *tezkeres*, which

contain interesting assessments of Baki's works are also studied in this section. He is considered to be one of the unique poets, who succeeded to keep his position as a poet and an official figure (*qadi*, *qadi'asker*) during the reign of several sultans, though he was often engaged in palatial intrigues.

Initially, Divan of Baki was written by the order of Sultan Suleyman and later was supplemented with *kasides* and *gazels*. Several variants of Divan begin with *kasides*, dedicated to sultan. In this chapter one of the most well-known elegies of the author is presented and interpreted. It contains eight *bends*, each one comprising eight *beyts*. In the first six *bends* Baki describes life and youth in all its colours, and then mourns sultan's death.

At the end of this chapter several poems from Divan have been studied by their genre, linguistic and stylistic features. Baki's works were at the summit of the Ottoman court poetry of the second half of the 15-16th century. It was only Baki, who succeeded to upgrade the form of the poem, without destroying it's traditional content. Nevertheless, Baki's followers – Turkish court poets, were loading their poems with difficult epithets, metaphors and similes.

The third chapter, entitled "The main thematic directions of Baki's Divan", is focused on four thematic directions, each of which is reflected in corresponding paragraphs. The first part of this chapter is devoted to the theme of feasts and pleasures. The master's *rindane gazels* are studied, where the author praises the earthly bliss, underlining instantaneity and vanity of life.

In the second part Baki's perception of nature and seasons is examined: he never used patterns for portraying nature, yet, he tried to revive spring and summer, autumn and winter of Istanbul in every line of the poem, using various similes and epithets. The third part of this section is devoted to the image of fast horse, which has a unique place in the value system of Turkic folklore and poetry. In *kasides*, dedicated to sultans, Baki proudly describes horses as faithful travel and battle companions. In the frame of this chapter the following themes are examined: exceptionality of spiritual love, unattainability of beloved, new adaptation of beloved's portrait. Baki often uses hyperbole to express the outer beauty of beloved one. Describing the relationship between lovers, he compares them with the sultan and the servant, with the patient and the doctor, and so on. An abstract and unattainable beloved sometimes gives way to the earthly woman: love motives are expressed in abstracted-divine manner, and even with a concrete meaning. Baki also tries to break the stereotypes: unattainable beloved turns into a freethinking woman.

In the final section of the thesis the results of the work obtained during a thorough investigation are summarized.

